

Da kvinderne blev synlige

Af Sesse Søgård

SF var ved partiets start og indtil begyndelsen af 70erne et udpræget mandeparti. Der var næsten ingen kvinder med i SFs ledende forsamlinger, men det afspejlede stort set kun partilivet. I denne henseender adskilte SF sig ikke fra andre partier.

Også i programmerne afspejledes det, af SF var et mandeparti. det samme gjaldt organisations- og arbejdsform i partiet.

Der havde i 60erne været visse tilløb til at starte kvinde-udvalg i SF. Når det ikke blev realiseret skyldtes det bl. a., at mange kvinder var bange for derved at blive yderligere isoleret.

Fra begyndelsen af 70erne begynder de nye tendenser i SF at stikke hovedet frem. Vedtagelsen af ligestillingsprogrammet i 1974, indførelse af kønskvoteringen i 1977, en stor kvinderepræsentation i folketinger fra 1979 og vedtagelsen af kvindeprogrammet 1983 viser, hvordan SF langsomt, men støt forvandlede fra et mandeparti til i højere grad et menneskeparti.

Disse forhold analyseres nærmere i denne artikel af Sesse Søgård, der selv har været aktiv i SF fra midten af 60erne og var med i arbejdet i de første kvindegrupper. Ved udarbejdelsen af det kvindepolitiske program var Sesse Søgård med i redaktionsgruppen, der forberedte oplægget.

Fra 1982 har Sesse Søgård været medlem af Århus amtsråd.

Hvad skete der egentlig i 1959? For denne artikel er hovedbegivenheden, at SF blev stiftet. Men 1959 var også det år, hvor litteratur, skrevet af kvinder, bestod af Karen Blixens »Sidste fortællinger«, Eva Hemmer Hansens »Skandale i Troja« og endelig Tove Ditlevsens »Blinkende Lygter«. Det var det år, hvor erhvervsfrekvensen for gifte kvinder var 18 (den blev fordoblet på de næste 10 år) og for ugifte kvinder 56. I 1959 huskedes endnu sidste valgs socialdemokratiske plakat med titlen Arbejde og Tryghed: far (arbejde) kommer hjem til Mor (tryghed) i det hvide forklæde og med de glade børn. Halleluja og Amen.

Det var i disse rammer SF i sine første år formulerede sin kvindepolitik.

SFs stiftende landsmøde den 15. februar 1959 vedtog en forholdsvis kortfattet »hensigtserklæring«. det siger næsten sig selv, at hovedmålet med udtalelsen var at placere SF i forhold til DKP og Socialdemokratiet. Derfor er vedtagelsen holdt i meget generelle vendinger og det er altså ikke sært, at kvinde-politiske spørgsmål overhovedet ikke blev berørt.

Det blev de derimod - omend ganske kort - i Programudtalelsen, vedtaget på SFs første kongres 7. juni 1959:

»Lige løn for lige arbejde må sikres, den lavere aflønning af kvinder er uværdig og samfundsmæssig usund«.

Allerede i valgprogrammet fra 1960 indgik desuden kravet om dækning af behovet for flere institutioner.

I 1963 kom efter et langvarigt arbejde først i 13 *mands*-gruppen og siden i en fire *mands*-gruppe det blivende grundlag for SFs politik: Principprogrammet. Principprogrammet indeholdt en analyse af den danske kapitalisme. I den bedste marxistiske tradition indtager kvinder ikke nogen særstilling.

I afsnittet »socialistiske perspektiver, familie og bolig redegøres der midlertid for kvinders dobbeltarbejde og det fastslås at »virkelig ligestilling kan kun sikres, når mand og kone er økonomisk uafhængige af hinanden«.

Endvidere står der: »En betingelse for at gennemføre ligestilling er oprettelsen af de nødvendige børneinstitutioner, offentlig støtte til forsøg med kollektivhuse og lignende arbejds sparende foranstaltninger, og et brud med fordomme om den traditionelle arbejdsstilling i familien . . . Der må sikres alle mødre økonomisk baggrund for at være hjemmegående i barnets første leveår. Derefter vil halvdagsserhvervsarbejde og halvdagsbørnehave ofte være den mest fordelagtige løsning«.

Her er man altså blevet opmærksom på kvindernes dobbeltarbejde og er da også indstillet på at ændre arbejdsdelingen, men man accepterer fortsat at kvinderne har ansvaret for omsorgsarbejdet og med det udgangspunkt er den bedste løsning - for hende - et halvdagsarbejde.

Det er så typisk skrevet af mænd med teorien i orden: Den økonomiske uafhængighed er en betingelse for en reel ligestilling. Kun 10 linjer længere nede løses andre problemer ved at give kvinderne halvdagsarbejde. det faldt slet ikke fire-mandsgruppen ind, at problemerne også kunne løses ved at manden afgav noget af deres fritid. For i den traditionelle marxistiske opfattelse af kvindefrigørelsen lægges hovedvægten nok på kvinders økonomiske uafhængighed som en forudsætning, men den sande kvindefrigørelse er først mulig i et socialistisk samfund. Derfor klassekamp før kvindekamp.

Disse citater repræsenterede SFs principielle synspunkter om kvindepolitiske spørgsmål omkring dannelsen af SF. Og hvad kom der så af konkrete forslag fra partiets parlamentariske repræsentanter? Først og fremmest kom forslaget om fri abort, som SF rejste første gang i 1966. Gunhild Due stillede faktisk også i 1970 forslag om lige løn for lige arbejde i folketinget.

Det er under alle omstændigheder et magert resultat. Men husk, det skal stadig ses i lyset af tidens kvindepfattelse.

Kvindernes placering i SF

Hvordan var det så med kvinderepræsentationen i SF. Op gennem 60erne lignede den program-citaterne: Kvinderne var med, men man skulle lede efter dem.

Nedenstående tabel viser den faktiske og procentvise kvindeandel i de forskellige hovedbestyrelser og forretningsudvalg siden partiets start.

Valgt	Antal HB- Medl.	Heraf kvinder	Kvinde- andel %	Antal FU- medl.	Heraf kvinder	Kvinde- andel %
59, febr.	25	2	8	10	1	10
59, juni.	27	2	7,4	9	1	11,1
61.	27	3	11,1	9	1	11,1
63.	31	2	6,4	9	0	0
65.	33	2	6,1	9	0	0
67, juni.	33	4	12,1	9	0	0
67, dec.	33	2	6,1	9	0	0
68.	45	7	15,5	15	1	6,7
70.	33	3	9,1	9	1	11,1
72.	33	3	9,1	9	0	0
74.	41	8	19,5	9	1	11,1
76.	41	15	36,6	9	3	33,2
78.	41	15	36,6	9	4	44,4
80.	41	13	31,7	9	4	44,4
82.	39	13	33,3	9	4	44,4

Tabellen viser, at der ved HB-valget i 74 (her blev ligeretsprogrammet behandlet) skete en kraftig stigning i kvindeandelen. Ligeså kraftig en stigning skete i 76. Her blev kønskvoteringsforslaget vedtaget med ikrafttræden i 77; landsmødet tog så at sige forskud på kønskvoteringen. Så fra 76 har antallet af kvinder været stabil omkring 35%.

Det samme mønster gør sig gældende for forretningsudvalget. Her skete stigningen allerede i 1976 - før kønskvoteringsreglen trådte i kraft.

Tabellen siger imidlertid ikke noget om forskelligheder i fx. antallet af valgperioder gennemsnitligt for hvert køn. Altså hvor stor er rotationen eller udskiftningen for de to køn. Jeg har set på hvor mange, der har siddet hvor længe i perioden 74-82. Afgrænsningen skyldes, at kvindeandelen i de tidligere år var så lille, at tilfældigheder (så som at én kvinde ud af 2 eller 3 sad hele perioden 62-67) giver utilsigtede resultater.

Det viser sig, at:

7 mænd besatte	139 pladser
45 kvinder besatte	64 pladser

Det betyder, at næsten hver anden mand sad 2 perioder mod hver 3. kvinde - i gennemsnit. Ser man på enkeltpersoner, så sad 9 mænd i 4 eller 5 perioder mod kun én kvinde.

Det er ikke overraskende, at kvinderne har en større udskiftning end mændene. Det er ulig mere byrdefuldt for kvinder at deltage i politik; det er jo en af grundene til, at vi vil have en bedre fordeling af arbejdet.

Folketingsgruppens sammensætning så således ud fra partiets start til 81:

Valgt	Antal medlemmer	Heraf kvinder	Kvindeandel %
1960.	11	0	0
1964.	10	1	10
1966.	20	3	15
1968.	11	1	9,1
1971.	17	4	23,5
1973.	11	3	27,3
1975.	9	2	22,2
1977.	7	2	28,6
1979.	11	7	63,6
1981.	21	9	42,9

På grund af valglovens indretning, vælgeradfærd ect. må man nøjes med at konstatere, at antallet af kvinder i folketingsgruppen er steget støt siden SFs første valg - med den historiske kvindeflertals-folketingsgruppe som den foreløbige kulmination.

Udviklingen i kvindeandelen i folketingsgruppen svarer iøvrigt til udviklingen i kvindeandelen i de samlede kommunalbestyrelsesmedlemmer og amtsrådsmedlemmer. For SFs repræsentanter i EF-parlamentet er der desuden i 1983 vedtaget en kønskvotering for kandidatlisten.

Den interne kønskvotering har givet SF en kvindeandel i ledelsen, som ikke er set i noget andet parti i hele verden! - måske med undtagelse af det islandske kvindeparti.

Den interne kønskvotering har haft afsmittende virkning på sammensætningen af partiets parlamentariske medlemmer. I løbet af 70erne blev SF således det parti, der havde den største kvindeandel i de parlamentariske forsamlinger.

Baggrunden for dannelsen af SFs kvindegrupper

Det er så væsentlig en del af SFs kvindegrupperes historiske selvforståelse, at spiren til kvindegrupperne blev lagt under EF-kampagnen i 1972, at det selvfølgelig også skal med her. Den 7. december 1971 indkaldte et par SF-kvinder med daværende folketingsmedlem Ruth Olsen i spidsen til et møde med titlen »Kvinder mod EF«. Mødet blev en noget uventet succes. Der

kom så mange, at de næppe kunne være i gruppeværelset på Christiansborg. Mødet dannede optakten til et mediebevidst samarbejde mellem rødstrømpernes EF-grupper og folketingsmedlem Ruth Olsen. Dette samarbejde dannede baggrund for etablering af en EF-kvindegruppe, som meget aktivt gik ind i EF-kampagnen bl. a. med udgivelsen af pjecen »EF, som kvinden ser det«.

Disse EF-aktivister genoptog efter 2. oktober møderne i kvindegruppen - den var meget stor ca. 200 - og en del af disse kvinder besluttede sig i løbet af foråret 73 for at blive en SF-kvindegruppe. Den anden i øvrigt, fordi medlemmerne i en rødstrømpegruppe i Århus den 2. oktober 1972 havde meldt sig ind i SF.

En begyndende platform for kvindegrupperne

Allerede i den første store københavnvergruppe havde et af hovedproblemerne været, hvorvidt kvinderne både skulle arbejde kvindepolitisk og partipolitisk. Som nævnt blev resultatet, at gruppen delte sig; ca. halvdelen valgte en kvindegruppe med et partipolitisk tilhørsforhold.

Den diskussion - om prioriteringen af kvindepolitik og partipolitik har været rejst med mellemrum i kvindegrupperne. Resultatet af diskussionerne har altid været at det ene ikke udelukker det andet. Senest er det blevet formuleret således i SFs kvindepolitiske program fra 83:

»Vekselvirkningen mellem arbejdet i et parti og i en bevægelse er en af forudsætningerne for en grænseoverskridende videreudvikling også af kvindepolitikken på et socialistisk grundlag.«

Ligeretsprogrammet 1974

Som en konsekvens af de første kvindegruppers ønske om både at øve indflydelse på partiets politik og fortsætte arbejdet i basis henvendte Københavnergruppen og den århusianske gruppe sig i juli 73 til FU og anmodede om at måtte afholde en kvindepolitisk landskonference i begyndelsen af 74 og desuden at partiets næste landsmøde optog et kvindepolitisk program på dagsordenen.

Kvindegrupperne fik formelt på HB-mødet i november tilladelse til at afholde en ligeretskonference (!). HB vedtog desuden med et lille flertal (14 for, 8 imod, 5 undlod) at næste landsmøde også behandlede ligeretsproblemer.

Ligeretskonferencen fandt sted i februar 74 med Københavnergruppen og Århusgruppen som planlæggere og forberedere. Konferencen var - det siger titlen - åben for begge køn. Der deltog 3 mænd og ca. 150 kvinder.

Resultatet blev en analyse af kvinders situation i et kapitalistisk samfund. For det første som arbejdskraft:

I det kapitalistiske samfund er arbejdskraften en vare og vi kvinder må se i øjnene, at vi som lavt betalt arbejdskraft udbyttes af kapitalen.

Dette skyldes, at kvinders biologiske rolle i det kapitalistiske samfund alene betragtes som et handicap.

For det andet som forbruger:

Også forbrugeren er offer for kapitalens udbytning . . . Samtlige forbrugere bliver udbyttet, men kvinderne har en særlig udsat post, i kraft af at det er os, der foretager de daglige indkøb og er mest udsat for reklamepåvirkning.

For det tredje som deltager i den mandsdominerede familie:

Den mandsdominerede familie definerer kvinders rolle. I hjemmet pålægges hun servicefunktioner, der hindrer hende i at deltage på ligefod med mændene på arbejdsmarkedet og i politik.

Det var første gang i SFs historie, at kvinde figurerede i et analytisk afsnit, hvor det ikke kun *enten* var kvinder som lønarbejdere *eller* kvinder som ansvarlig for familien, men kvinder i alle de roller, hun varetager. Det var også første gang et sådant afsnit blev skrevet af kvinder - altså med en *vi*-opfattelse af problemerne.

Dernæst fulgte et afsnit om nødvendige forbedringer her og nu: Barselsfrihed til begge køn, gratis børneinstitutioner, alt kønsdiskriminerende undervisningsmateriale væk, bedre erhvervsvejledning, kortere arbejdsdag, osv.

I det afsluttende afsnit om ligestilling i et socialistisk samfund stod der:

Et socialistisk samfund er en nødvendighed, men ikke tilstrækkelig forudsætning for kvindernes frigørelse. SFs mål er et socialistisk samfund med lige muligheder og lige rettigheder for mænd og kvinder . . . mænd og kvinder der skal have lige ansvar for det fælles samfund, dvs. deltage ligeligt i de folkevalgte organer, i produktionen og i familieliver.

Afsnittet om ligestilling i et socialistisk samfund afveg fra den traditionelle marxistiske opfattelse af kvindefrigørelsen, idet ligeretsprogrammet ikke anerkendte tesen om at det socialistiske samfund automatisk løser kvindeundertrykkelsen, men byggede derimod på den nye kvindebevægelses parole: Ingen kvindekamp uden klassekamp og ingen klassekamp uden kvindekamp.

Ligeretsprogrammet blev vedtaget på SFs landsmøde senere på året. Der herskede megen usikkerhed i kvindegrupperne om, hvorvidt landsmødet ville vedtage programmet eller evt. ændre væsentlige dele af indholdet. Der blev derfor afholdt formøde for kvindelige delegerede i København og kvindemøde under landsmødet. Alle var rustet.

Og så gik behandlingen af ligeretsprogrammet ubehagelig hurtigt søndag morgen. Og det blev vedtaget med få helt uvæsentlige ændringer.

Det mønster har gentaget sig ved senere lejligheder. Og det har vel været kvindegruppernes svaghed: Vi har været dårlige taktikere. Vi har fokuseret på alt det, vi ikke troede SF-mændene ville acceptere og har overset, at kvindegrupperne har været/er en gruppe, andre grupperinger i SF kun

nødigt lagde sig ud med. Også fordi ingen har vist hvor mange stemmer, kvindegrupperne repræsenterede.

Alt i alt var ligeretsprogrammet en god begyndelse. God, fordi det var et gennemarbejdet, velstruktureret papir. Begyndelse, fordi her og nu-kravene lå for langt ude i fremtiden til at få betydning for udformningen af parlamentarisk forslag. Der var ingen af her og nu-kravene, som blev omset til praktisk politik. Pudsigt er det, at et par af forslagene meget senere er vedtaget på socialdemokratisk og radikalt foranledning.

Kvindegruppernes organisering

Efter vedtagelsen af Ligeretsprogrammet besluttede SFs HB i maj 74 at yde samme tilskud til kvindegrupperne som de faglige landsudvalg. Det er - stadig - noget uklart hvorfor partiets ledelse egentlig accepterede at støtte kvindegrupperne økonomisk. Der var ikke tale om nogen udbredt velvilje eller særlig opmærksomhed omkring kvindegruppernes arbejde. Det kan muligvis skyldes, at den mest fremtrædende repræsentant for kvindegrupperne, Ruth Olsen, havde fået landsmødets højeste stemmetal ved valg til HB, og blev valgt som en af partiets to næstformand sammen med formanden for det faglige landsudvalg Ole Henriksen. Den begivenhed blev i øvrigt lanceret i boulevardpressen som: »Gert Petersen og husmoder til tops i SF« (ja, ja, de husmødre ligner også hinanden til forveksling).

Det økonomiske tilskud, partiet gav kvindegrupperne, skabte mulighed for at organisere kvindegrupperne. I København - som havde de fleste ressourcer - etableredes en midlertidig koordinationsgruppe, som fik til opgave at forberede et kvindelandsmøde og lave oplæg til struktur.

På kvindelandsmødet i oktober 74 vedtoges en struktur, som var så flad som den nu kunne blive. Kvindegruppernes ledelse - koordinationsgruppen - gik på omgang hvert år valgt på kvindelandsmødet mellem forskellige kvindegruppe (kollektivt ansvar) og havde stort set kun praktiske funktioner - ingen politiske beføjelser.

Den struktur er - med ganske få ændringer også gældende idag. En af ændringerne, som iøvrigt kom meget hurtigt efter vedtagelsen af strukturen, var at koordinationsgruppen i særlige tilfælde kan udtale sig politisk på kvindegruppernes vegne. Der har naturligvis med jævne mellemrum været diskussion om kvindegruppernes struktur på kvindelandsmøderne, men kun omkring småændringer - ikke princippet: den flade struktur er en del af kvindegruppernes politiske krav.

Kønskvotering i SF

I 1975 vedtog SFs landsmøde, at det efterfølgende landsmøde (altså i 76) skulle behandle et handlingsprogram for partiets politik.

Det fik kvindegrupperne til forholdsvis tidligt at arbejde med de krav, kvindegrupperne ville stille til et handlingsprogram. Det kom til at hedde »Udkast til program for SFs kvindepolitik«.

Det blev behandlet på kvindelandsmødet i foråret 76. Det mindede i sin opbygning om ligeretsprogrammet, men dog således, at handlingssiden var væsentlig udbygget. Det var kønskvotering, som her var hovedhjørnestenen; kønskvotering til

- ansættelser, videreuddannelser og forfremmelser
- som betingelse for egnsudviklingsstøtte
- ved uddannelser
- til parlamentariske forsamlinger
- til SFs organer

Derudover indeholdt udkastet en række af kvindegruppernes tidligere krav så som gratis børneinstitutioner, barselsorlov til mænd, forkortet daglig arbejdstid - nu hed det 6-timers arbejdsdag . . .

Der var på kvindelandsmødet flertal, men ikke enighed om at forslaget om kønskvotering til SFs organer skulle fremsættes på SFs landsmøde. Som så mange gange før og senere valgte kvindegrupperne så ikke at fremsætte forslaget. Kvindegruppernes tese om at man kan tale sig til enighed var vitterlig i mange situationer - især i forhold til omverdenen - en vældig svaghed. Også fordi ganske få SF-kvinder kunne hindre flertallet i kvindegrupperne i at være udfarende.

I denne situation betød det mindre, fordi kønskvoteringsforslaget blev stillet af Roskilde partiforening og vedtaget under mange sværdslag på landsmødet i 76 med virkning ved næste valg. Det ville sige for HB i 78; for valg til andre organer i 77.

Til HB-valget på landsmødet i 76 havde kvindegrupperne desuden sammensat en kvindeliste på 10 kvinder, som gik til valg på ligeretsprogrammet og kvindegruppernes udkast til handlingsprogram. Uanset at kønskvoteringsreglen først trådte i kraft et år senere opnåede samtlige kandidater på kvindelisten valg til hovedbestyrelsen. De to som suppleanter.

Kønskvoteringsreglen for interne valg var et gennembrud for kvindegrupperne i SF i 76. Det var første gang kvindegrupperne efter den lidt klamme vedtagelse af ligeretsprogrammet havde lejlighed til at måle sin styrke som gruppe. Jeg tror, at vedtagelsen af kønskvoteringsreglen kom lidt bag på de fleste.

Resultatet af kønskvoteringsreglen var for det første at en gruppe kvinder, som medbragte en tradition for at gøre det private politisk; for at støtte hinanden i en udpræget mandsverden, fik sæde i hovedbestyrelsen. Det lykkedes ikke altid, hverken at præge arbejdet med det private eller at støtte hinanden effektivt. Men det blev bedre.

For det andet betød kønskvoteringsreglen at et større antal kvinder fik erfaringer fra ledelsesarbejdet, som de bragte med andre steder i partiet - partiforeninger, udvalgsarbejdet osv.

Kønskvoteringsreglen har også påvirket kvindegrupperne. En stor del af kvindegruppe-kvinderne har nu erfaringer enten fra partiets ledelse eller

fra parlamentariske forsamlinger. Erfaringer, som bruges i kvindegruppesammenhæng.

Den flade struktur, nærheden, kontakten kvinderne imellem er fortsat et kendetegn for arbejdet i kvindegrupperne, men kvindelandsmøderne har ikke længere helt det samme uformelle forløb som tidligere. Det kræver mere selvdisciplin nu at fastholde kvindeværdierne; at give plads for andre, at gøre beslutningsprocessen åben, at lytte og vente.

Alligevel bliver der leet lige så tit som før på kvindelandsmøderne.

Kvindeproblematikken søges indarbejdet

Kvindegrupperne fortsatte arbejdet omkring et mere omfattende programskrift omend i et langsomt tempo. de udkast, som blev udarbejdet kunne dog ikke accepteres af kvindelandsmøderne; først og fremmest fordi udkastene gjorde klassekampen frem for kvindekampen til den afgørende faktor for kvindernes frigørelse. Kvindelandsmødet i marts 80 vedtog da i stedet et minimumsprogram, som først og fremmest vægtede kvindekampen og klassekampen lige og dernæst resumerede tidligere kvindelandsmøde-beslutninger.

På det tidspunkt var kvindegrupperne inde i en slags nedgangsperiode, hvad aktivitet i forhold til partiet angik.

Det skyldtes vel først og fremmest at de fleste kvindegruppe-kvinder var aktive andre steder, incl. SF. Især Grevinde Danner i København dræned ressourcer i Københavnsområdet.

Det betød ikke, at kvindepolitikken lå stille. Det var netop fra 77 at folketingsgruppen begyndte at udmønte kvindegruppernes krav i konkrete forslag som fx. forbedret barselorlov - også for mænd, beskæftigelsesforanstaltninger for kvinder, ligestilling mellem mænd og kvinder på offentlige arbejdspladser, osv. osv.

Nedgangsperioden for kvindegrupperne betød, at kvindegrupperne ikke som i 76 - udarbejdede et fælles oplæg til den diskussion, der foregik i partiforeningerne på baggrund af det første udkast til Princip- og handlingsprogrammet.

Men som det skete med folketingsgruppens forslag bar både udkastet og det endelige vedtagne Princip- og handlingsprogram i høj grad præg af 8 års kvindepolitik i SF. Princip- og handlingsprogrammet var således det første SF-program, som reelt inddrog kvindeundertrykkelsesformerne som en del af den marxistiske analyse.

Fx. i afsnittet om den politiske og ideologiske krise:

Blandt de bevægelser, der opstod i 60erne og i 70erne var den vigtigste ganske givet den nye kvindebevægelse, som på en række områder gjorde op med det mandsdominerede samfund.

Kvindebevægelsens fremgang skal ses på baggrund af kvindernes større økonomiske uafhængighed under højkonjunkturen. Det blev klart for

mange kvinder, at vel er retten til arbejde den samme for kvinder og mænd, men pligten til dobbeltarbejde er forbeholdt kvinderne og det blev klart, at den reelle indflydelse, som kvinderne har på deres egen situation, er meget ringe. Kvinder er på grund af dobbeltarbejdet og ofte også på grund af manglende uddannelse underrepræsenteret de steder, hvor beslutningerne tages: i fagforeninger, i beboerforeninger, i de politiske forsamlinger, osv. Ligestilling er kun formel . . .

. . . en reel ligestilling af kønnene i en lang overgang vil kræve positiv særbehandling af kvinder . . .

Kvindeundertrykkelsesformerne blev inddraget i Princip- og handlingsprogrammet, men det blev ikke konsekvent gennemført. Kvindernes særlige problemer kom ikke med i afsnittet om »Et socialistisk samfund« og fik heller ikke plads i strategi-afsnittet. Derimod blev kvindelandsmødernes vedtagelse indarbejdet i handlingsafsnittet for 80erne.

Arbejdet med Princip- og handlingsprogrammet; frustrationen hos dele af kvindegrupperne over det, der ikke stod der, var en af årsagerne til at kvindegrupperne igen tog fat på program-arbejdet.

SFs kvindepolitiske program

Kvindelandsmødet i foråret 82 nedsatte derfor en brain-storming-gruppe, som indsamlede og producerede det materiale, som det efterfølgende kvindelandsmøde prioriterede ud fra.

En skrivergruppe blev nedsat og det endelige udkast til SFs kvindepolitiske program blev vedtaget på kvindelandsmødet i foråret 83.

SFs kvindepolitiske program er delt i 3 afsnit; et analyserende afsnit, hvor både kapitalens og patriarkatets undertrykkelsesformer behandles:

Den kvindelige del af arbejdsmarkedet blev udnyttet af kapitalen til at opsplitte arbejderklassen i mænd og kvinder. Fordi kvindens løn var mindre blev den stadig betragtet som et supplement til mandens løn - forsørgerlønnen, og fordi kvinden fungerede som arbejdskraftsreserve, vedblev kvinden at være ansvarlig for reproduktionen . . .

Den ændrede arbejdsdeling mellem stat og familie har medført, at den patriarkalske magt har ændret karakter. Den udøves nu i stigende grad gennem staten. Mændenes personlige magt over kvinder i familien er hermed mindsket tilsvarende . . .

I dag fungerer patriarkatet istadig højere grad gennem offentlige institutioner og i mindre grad igennem familieinstitutionen. På den måde kan det i dag siges at være blevet til et statspatriarkat.

Hermed har SF udvidet sin definition af det kapitalistiske samfund til også at omfatte kvinders vilkår - det patriarkalske samfund.

Derefter følger i SFs kvindepolitiske program et beskrivende afsnit om kvinders vilkår i dag og endeligt et handlings- og strategiafsnit.

Da SF på landsmødet i 83 vedtog »SFs kvindepolitiske program« var det især punkter i det sidste afsnit - handlings- og strategiafsnittet, som gav

anledning til megen debat til forskel fra vedtagelsen af ligeretsprogrammer og visse ændringer. Handlings- og strategifsnittet indeholdt krav om kønskvotering til erhvervsuddannelser, på arbejdsmarkedet og til parlamentariske forsamlinger. Det var det sidste punkt, SF-landsmødet ikke kunne acceptere, selv om princippet var vedtaget i Princip- og handlingsprogrammet fra 80.

Endelig var der spørgsmålet om en 6-timers arbejdsdag. Som det fremgår af ovenstående har kvindegrupperne siden starten haft det først og fremmest kønspolitisk krav om en nedsættelse af den daglige arbejdstid. Vi begyndte i 72 med en 5-timers arbejdsdag, men accepterede i ligeretsprogrammet, at det blev ændret til en forkortet daglig arbejdstid. Den voksende arbejdsløshed op gennem 70erne aktualiserede kravet. Og også uenighed i SF - især mellem det faglige landsudvalg på den ene side og kvindegrupperne på den anden side. Det er ikke her stedet at tage diskussionen op, og jeg skal derfor nøjes med at konstatere, at for kvindegrupperne har 6-timers dagen altid været en kønspolitisk hastesag. Derfor var vi tilfredse med den formulering, som landsmødet vedtog og som indeholdt en præcisering af det kønspolitiske aspekt og af hastesags-aspektet.

Vedtagelsen af SFs kvindepolitiske program markerer en milepæl i SFs historie. Nu er kvinderne synlige overalt: - i teorien - i analysen - i beskrivelsen - i handlingsprogrammet og i strategien.

SF og kvindegrupperne

De ovenstående udpluk af SFs mere principielle vedtagelser viser, at kvinderne i høj grad har sat præg på SF. Fra et kvindepolitisk synspunkt er SF ikke til at kende igen fra 1959 til 1983. Det skyldes ikke udelukkende eksistensen af kvindegrupperne - en hel del »ligger i tiden« der gik.

Men som overstående også viser er hovedparten af den organisatoriske og den programmatisk fornyelse omkring kvindepolitikken kommet fra kvindegrupperne. Og denne fornyelse har påvirket partiets politik - har givet SF sit ansigt. Det bestyrker os i vores selvfølelse som gruppe.

Det har ikke været et gnidningsfrit samarbejde. Det har af og til været svært for SF-mændene at se deres velvilje blive reduceret til en undertrykker-rolle. Uenighederne, debatterne, drillerierne, undertrykkelsen - det har naturligvis været en del af samarbejdet.

Det har været min hensigt med denne artikel at vise SFs kvindepolitiske udvikling over 25 år. Og konklusionen er da krystalklar: det har været et frugtbart samarbejde for begge parter.